אישים באגרות הראי"ה

הרב חיים הירשנזון

רב והוגה דעות, מראשוני ההוגים של הציונות הדתית, בעל שו"ת "מלכי בקודש"
· תרי"ז–תרצ"ה (1857–1935)

3 אגרות

דברי הרב קוק ודברי הרב שלמה אבינר, ונוסח האגרות המלא

igrot.shlomo-aviner.net

בקצרה

הרב חיים הירשנזון נולד בצפת למשפחה מחסידי חב"ד שעלו מפינסק, וגדל בירושלים. למד בישיבות היישוב הישן והוסמך לרבנות. בצעירותו עסק בהוצאת כתבי עת תורניים ומחקריים בירושלים ('המסדרון', 'המסדרונה') ופעל בשיתוף פעולה עם אליעזר בן-יהודה להחייאת הלשון העברית.

בשנת תרס"ד (1904) היגר לארצות הברית ונתמנה לרבן של קהילות אחדות בעיר הובוקן שבמדינת ניו ג'רזי, תפקיד בו כיהן מעל שלושים שנה עד פטירתו. היה ממייסדי תנועת 'המזרחי' באמריקה וציר לקונגרסים ציוניים.

יצירתו התורנית המונומנטלית, שו"ת 'מלכי בקודשי' (שישה חלקים), הוקדשה כולה לבירור שאלות הלכתיות הנוגעות להקמת מדינה יהודית מודרנית ודמוקרטית בארץ ישראל: מעמד החקיקה האזרחית, זכות הבחירה לנשים (ראו בפרשת בחירת נשים ואספת הרבנים (תר"פ)), מערכת המשפט, היחס למיעוטים ודיני צבא ומלחמה. חיבר עשרות ספרים נוספים במקרא, תלמוד ומחשבה.

הרב קוק על הרב הירשנזון

הרב קוק התכתב עם הרב הירשנזון על ספריו, ובראשם "מלכי בקודש", שעסק בשאלות ההלכה של מדינה יהודית.

באגרת המפורסמת משנת תר"פ (כרך ד', אגרת תתקצד), משיב הרב קוק בהרחבה לספרו של הרב הירשנזון 'מלכי בקודשי'. הרב קוק מסתייג בחריפות מרעיונות של חידוש הקרבת קרבנות או כניסה לשטח הר הבית בזמן הזה בטרם הופעת רוח הקודש ונבואה: 'לענין קדושת המקדש... דאבון הלב גדול מאד, אם יכנסו בהמון טמאים, בכסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו'. הרב קוק מציין כי בעוד שבענייני החול המעשיים על כל איש ישראל להיות ציוני ולבנות את הארץ בכלים ארציים, הרי שבסדרי הקודש של המקדש והקרבנות 'יותר נכון להאמין שהכל ישוב על מכונו, ונקיים בע"ה כשתבא הישועה, ונבואה ורוה"ק ישובו לישראל, כל האמור ביעודה כמאמרה'.

על אחת השאלות שבספר, הקמת בית דין גדול לערעורים, הרב קוק כותב שדעתו נוטה שחייבים לכונן בית דין כזה בירושלים, וכבר החלו לעשות בזה צעדים (כרך ד', אגרת תתקצד). כשהרב הירשנזון הצטער על מה שעבר בין הרב קוק לבין האדמו"ר מגור בפולמוס על "אורות" (ראו בפרשת הפולמוס על ספר "אורות"), הרב קוק הרגיע אותו: 'וכונת כתר"ה ודאי היא לטובה כיד אהבת האמת הטובה עליו, ולא יעלה על לבו שיהיי לי איזה חלישות דעת נגדו כי ידעתי טהרת רוחו העדין' (כרך ד', אגרת אקפד). בשנת תרפ"ה (1924), בניו יורק, הרב קוק השיב לו על חידושיו למסכת הוריות בעניין מצוות התוכחה (כרך ד', אגרת ארנד).

הרב שלמה אבינר על הרב הירשנזון

כשמצאו מבקרי "אורות" פסקה על כך שההתעמלות לחיזוק הגוף היא כעין אמירת תהלים, יצא הרב חיים הירשנזון להגנת הרב קוק: אשרינו שגדול הדור כמותו עומד בראש רבני הארץ ויש לו האומץ לומר דברים כאלה. ואל הרב הירשנזון כתב הרב קוק על הפתקה שמסר לאדמו"ר מגור, שלא נגעה בעיקרי דעות אלא בסגנון הלשון בלבד. (מקור: מתוך ספרי הרב)

האגרות

כרך ד', אגרת תתקצד: תשובה רחבה ומפורטת לספרו 'מלכי בקודש' על הלכה ומדינה: הרב קוק דן בקדושת הר הבית, בחידוש הקרבנות, בבית דין גדול לערעורים ובהגדרת היחס שבין הציונות כבניין מעשי לבין סדרי הקודש.

"ספרו היקר "מלכי בקודש" הגיעני, ות"ח לכת"ר על אשר כבדני בתשורה מכובדה זו"

כרך ד', אגרת אקפד: תודה על החלק השלישי של "מלכי בקודש", ותשובה על מה שעבר בין הרב קוק לבין האדמו"ר מגור בפולמוס על "אורות".

"יסלח לי כתר"ה על אחור דברי תודתי לקבלת ספרו ח"ג, שבא אמנם מתוך המון המחשבות שדבריו החשובים מעוררים"

כרך ד', אגרת ארנד: מניו יורק: תודה על חידושיו למסכת הוריות, ומחלוקת עמו בשאלה אם מצוות התוכחה אחרי החטא היא לכל ישראל.

"יקבל אדני הרב כתר"ה שליט"א את תודתי על ספרו היקר חדושי הכת"ה למס' הוריות"

ראו גם

כל האגרות בנושא "הר הבית" במפתח. (לנושא הר הבית)

כל האגרות בנושא "ירושלים, המקדש והכותל" במפתח. (לנושא ירושלים והמקדש)

כל האגרות בנושא "הלכה, פסקים ושאלות" במפתח. (לנושא הלכה)

נוסח האגרות

3 האגרות שבהן נזכר הרב הירשנזון, לפי סדר הכרכים, כל אחת עם התמצית שלה

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת תתקצד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ד כסלו תר"פ - ירושלים **נמען:** הרב חיים הירשנזון, רב הובוקן

תודה על ספרו 'מלכי בקודש'. על הגדוד העברי: אין לחייב, אבל אין לזלזל במתנדבים. מינוי מלך: אין איסור בכל צורת ממשל שהיא לטובת ישראל. במקום המקדש הרב קוק חולק: אי אפשר להכריע בספק של מחלוקת הראשונים, ויש לפחות איסור לאו או דרבנן (הראב"ד, הלכות בית הבחירה פרק ו); כבוד האומה יבוא דרך רכישת החצרות ליד הכותל ובניית בית כנסת מפואר צמוד אליו, מונהג על פי רוב רבני ישראל. הקרבנות יחזרו עם הופעת רוח הקודש, ואין להתפעל מהתרבות האירופית. התנועה עד כה גילתה רק את צד החול; צריך ליצור את צד הקודש - 'ירושלים' - שילך עם 'ציון' בידידות ובחופש. כל יהודי צריך להיות ציוני לעבודת החול וירושלמי לעבודת הקודש. בתוספת: יש לכונן בית דין גדול לערעורים.

עיקרי הדברים

- הגדוד ומינוי מלך.
- איסור כניסה למקום המקדש.
- בית כנסת ליד הכותל.
- הקרבנות.
- ציוני וירושלמי.
- בית דין לערעורים.

נוסח האגרת

ב"ה[1] ירושלים עה"ק[2] י"ד כסלו תר"פ[3]

לכבוד הרב הגאון החכם המפורסם מו"ה[4] חיים הרשענזאהן שליט"א[5],

רב בהובאקען. שלום וברכה ספרו היקר "מלכי בקודש" הגיעני, ות"ח[6] לכת"ר[7] על אשר כבדני בתשורה מכובדה זו. והנה בעקר הענין של שאלותיו, בענין הגדוד, דבר פשוט הוא שלחייב א"א[8] לו, אבל להפריע או להתיחש במבט של אי כבוד על המתנדבים, זהו דבר שלא נתן להאמר. ובענין מינוי מלך, ג"כ[9] אין שום איסור להנהיג כח ממשלתי באיזה צורה היותר נאותה, וכל מה שהוא יותר נראה לטובתן ולכבודן של ישראל ה"ז[10] משובח. אמנם בענין מקום המקדש דעתי רחוקה מדעת כת"ר[11], לע"ד[12] אין בידינו להכריע זה הספק של מחלוקת הראשונים, והדבר נשאר בספק של כרת. וחיוב אשם תלוי נמי איכא, לפחות למ"ד דל"בי חתיכה אי מב"ח[13] ויותר מסתבר לומר שגם להראב"ד[14] איכא איסור תורה, אלא דכרת דאת מקדש ד' טמא לא שייך כשאין דלא בעינן. מב' חתיכות. הלכות בית הבחירה פ"ו הי"ד. מקדש, אבל לאו דלא יטמאו את מחניהם איכא למ"ד קדושה שני' קדשה לע"ל[15], ואפילו אם נאמר דהראב"ד[16] ס"ל[17] דלאו נמי ליכא, מ"מ[18] איסור דרבנן ודאי איכא, ולא נתן לחשוב, שבענין תרומ"ע[19] ישאירו חיוב דרבנן, בדבר שהוא משום קדושה קלה.

ולענין קדושת המקדש יתירו [לגמרי], וטבל במיתה ומקדש בכרת דחמירא ממיתה וגם דאבון הלב גדול מאד, אם יכנסו בהמון טמאים, בכסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו. וכמה פועל ההרגש וראוי לגדור כעין הגזירה של יום הנף מהרה יבנה המקדש וכה"ג[20]. ולענין כבוד האומה לעד, יותר יהיה כבוד הכלל ניכר, אם נשתדל שישמרו בידינו בדרך קנין, החצרות הסמוכות להכותל הקדוש פעה"ק[21]. ועל מקומם נבנה סמוך ממש להכותל, בית הכנסת אחת גדולה ומפוארה מאד בכל פאר והידור, וכל אותן התיקונים שמציע כת"ר להיות ערוכים ושירה וזמרת קודש - יהא בה. והיא תהיה מונהגת ע"פ[22] הסכמת רוב רבני ישראל דרך מוסכם לכללות האומה, למעלה מכל חלוק של נוסח ומנהג מפלגתי. והבית הזה יהי'[23] לנו לעד, שאנו חזקים בצפיית ישועה עליונה שתבא, ושיבנה ביהמ"ק[24] ב"ב[25] ע"י[26] גלוי כבוד ד' ואור משיח צדקנו.

ובענין הקרבנות, ג"כ יותר נכון להאמין שהכל ישוב על מכונו, ונקיים בע"ה[27] כשתבא הישועה, ונבואה ורוה"ק[28] ישובו לישראל, כל האמור ביעודה כמאמרה. ולא נתפעל ביותר מהרעיונות של התרבות האירופית, כי דבר ד' אשר עמנו, הוא עתיד לרומם את יסודי התרבות כולם למדרגה יותר עליונה ממה שיוכל כל שיקול דעת אנושי לעשות. ואין ראוי לנו לחשוב שבקרבנות מונח הוא רק הרעיון הגס של העבודה המגושמה, אלא שיש בהם טבעיות קדושה פנימית שאי אפשר שתתגלה ביפעתה כ"א[29] בהגלות אור ד' על עמו, ותחיה מקודשת תשוב לישראל, - ואותה יכירו ג"כ כל העמים כולם.

אבל מסכים אני עם כת"ר, שא"א[30] לנו לגשת למעשה הקרבנות בלא הופעה של רוה"ק[31] גלויה בישראל. אמנם צפיה זו ג"כ לא נפלאת היא ולא רחוקה, ויוכל להיות שפתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אנו מבקשים ומלאך הברית אשר אנו חפצים ואז יבנה בהמ"ק[32] ב"ב. ובדבר תנועת התחיה הלאומית שלנו עצמה, חושב אני שמימות הרצל עד עכשו נתגלתה רק בצד החול שלה, שהוא ד"כ[33] דבר חביב ונכבד מאד, ועתיד החול להיות בסיס לקודש, שעליו תבנה כל חמדת ישראל. וכדי להשלים את תנועת התחיה ולהעלותם לרום מעלתה, שעליו תבנה כל חמדת ישראל. מוכרחים אנחנו ליצור את צד הקודש שבתנועה, שראוי לציין אותה בשם "ירושלים", כשם העיר אשר ד' שמה, כמו ששם "ציון" מציין את הרעיון החלוני של המדיניות, כן יציין שם "ירושלים" את הרעיון של המקדשיות, לכל האידיאלים הטהורים העומדים לצאת ממנו לישראל ולאדם, ושתי התנועות יחד ילכו במצב של ידידות ועזרה הדדית, אבל ג"כ במצב חפשי ובלתי משועבד. אז יאיר מכל צד אור מכובד להדר את הצד עיין פסחים ל"ב ב, ברש"י[34] ד"ה[35] ערפלי טהי י', איר נטי מלאכי ג, א. השני, ויהי'[36] לנו יפעת חול והדרת קודש גם יחד, יוצאים וזוהרים מ"ציון" ומ"ירושלים".

ולמטרה זו נוסדה ונתרכזה פה כעת התרכזותנו בשם "הסתדרות ירושלים", האומרת, שכל איש ישראל צריך להיות ציוני, כדי לעבוד עבודת החול של האומה, וצריך להיות ירושלמי, כדי לעבוד את עבודת הקודש שלה. וכל הסתדרות צריכה להיות מונהגת מכחות המתאימים לה, הסתדרות הציונית החלונית - מאנשי חול מומחים לענינם, והסתדרות הירושלמית הקדושה -מאנשי קודש מומחים לענינם. פרטי דברי הדיעות שכתבתי בזה צריכים הם ביאור גדול, בין מצד ההלכה בענין המקדש, בין

מצד ההגדה ויושר הדיעות, אשר אקוה בע"ה שאסדר הדברים בבירור לימים שיבואו על"ט[37]. ומאד אשמח אם יבא כת"ר עמנו בדברים תדיר, בעניני הכלל ועניני אה"ק[38] ועקו"ת[39], וכל פרט הצפיות של ישועת ד' שאנחנו מקוים שילכו הלוך ואור על עם ד' ונחלתו.

והי'[40] זה שלו'[41] וברכה באהבה נאמנה כנה"ר[42] ונפש ידי"ע[43] דוש"ת[44]

הק' אברהם יצחק ה"ק

עבד לעם קדוש על אדמת הקדש ועובד עבוה"ק[45] פעה"ק ירושלים תובב"א[46]. נ.ב. ובענין ב"ד[47] גדול לערעורים, דעתי נוטה שחייבים אנו לכונן ב"ד גדול כזה פעה"ק ת"ו[48]. ויהי' זה בתוך הודעה ותקון כללי, ככל תקנות גדולי הדורות לצורך הזמן, כמו הגבי' ממטלטלי דיתמי או מיעוט ירושת הבעל בתקנות שום וכיו"ב[49]. וכבר החלונו בע"ה לעשות בזה צעדים, יכונן ד' מעשה ידינו לטובה למען עמו ונחלתו סלה. הנ"ל[50]

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. תר"פ - השנה תר"פ (1919/1920)
4. מו"ה - מורנו הרב
5. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
6. ות"ח - ותלמידי חכמים
7. לכת"ר - לכבוד תורתו
8. א"א - אי אפשר
9. ג"כ - גם כן
10. ה"ז - הרי זה
11. כת"ר - כבוד תורתו
12. לע"ד - לעניות דעתי
13. מב"ח - מבשר בחלב
14. להראב"ד - לרבי אברהם בן דוד
15. לע"ל - לעתיד לבוא
16. דהראב"ד - דרבי אברהם בן דוד
17. ס"ל - סבירא ליה
18. מ"מ - מכל מקום
19. תרומ"ע - תרומות ומעשרות
20. וכה"ג - וכהאי גוונא
21. פעה"ק - פה עיר הקודש
22. ע"פ - על פי
23. יהי' - יהיה
24. ביהמ"ק - בית המקדש
25. ב"ב - בני ביתו
26. ע"י - על ידי
27. בע"ה - בעזרת השם
28. ורוה"ק - ורוח הקודש
29. כ"א - כי אם
30. שא"א - שאי אפשר
31. רוה"ק - רוח הקודש

32. בהמ"ק - בית המקדש
33. ד"כ - דבר כזה (או: דרך כלל)
34. ברש"י - ברבי שלמה יצחקי
35. ד"ה - דיבור המתחיל
36. ויהי' - ויהיה
37. על"ט - עלינו לטובה
38. אה"ק - ארץ הקודש
39. ועקו"ת - ועיר קודשנו ותפארתנו
40. והי' - והיה
41. שלו' - שלום
42. כנה"ר - כנפשו הרמה
43. ידי"ע - ידידו עוז
44. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
45. עבוה"ק - עבודת הקודש
46. תובב"א - תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן
47. ב"ד - בית דין
48. ת"ו - תבנה ותכונן
49. וכיו"ב - וכיוצא בזה
50. הנ"ל - הנזכר לעיל

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת אקפד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ו סיון תרפ"ג **נמען:** הרב חיים הירשנזון

תודה על החלק השלישי של ספרו. שלא יצטער על מה שעבר בינו לבין האדמו"ר מגור: 'אולי יותר מדאי ויתרתי מפני השלום', אבל רק בעניין סגנון; הרב קוק כתב שאם לשונות קצרים ב'אורות' מצערים תמימים - הרב קוק מצטער שלא ביאר יותר, בתנאי שהמעוררים יפרסמו חרטה. התנאי לא קוים, ופתקו פורסם, ואולי בתמצית שלא עמד טעמה.

עיקרי הדברים

- תודה על הספר.
- הפתק לאדמו"ר מגור.
- התנאי לא קוים.

נוסח האגרת

ב"ה[1]. כ"ו סיון תרפ"ג[2]

שלו'[3] וברכה לכ'[4] ידי"נ[5] הרב הגאון המפורסם החכם המרומם אוצר תושי' מו"ה[6] חיים הירשענזאהן שליט"א[7] אחדשה"ט[8] באה"ר[9],

יסלח לי כתר"ה[10] על אחור דברי תודתי לקבלת ספרו ח"ג[11], שבא אמנם מתוך המון המחשבות שדבריו החשובים מעוררים. שחשבתי שאמצא לי זמן להעלות על הספר דברים מסודרים ככל השאלות הגדולות שמעיר בהם תמיד, ועד כה לא עמדה לי השעה למצא לי ע"ז[12] עת נכונה ונדחה הענין מיום ליום. אמנם כעת בקבלת מכתבו הנני מוכרח להסתפק בקצרן של דברים, ואבקש מכ"ג שליט"א שלא יצטער כלל ועיקר על כל מה שכתב במכתביו ע"ד[13] מה שעבר ביני ובין הה"צ[14] מגור שי'[15]. כי אמנם אולי יותר מדאי ויתרתי מפני השלו'[16], אבל לא בעקרי דעות ח"ו[17] נגעו הדברים כ"א[18] בשאלת סגנון הלשון, שהוא אמר לי בשם אלה המעוררים, שלדעתם סגנון הלשון בקצורו באיזה מקומות מס' האורות מביא אותם לידי תרעומות, וע"ז[19] רשמתי לו פתקא קצרה, שתכנה הוא שאם אמת הדבר שנמצאים לשונות כאלה שמביאים בקצורם צער לתמימי לב מאיזה סוג שיהי'[20], הנני מצטער על אשר לא בארתי יותר את כונתי, וג"ז[21] הי'[22] בתנאי שמצדם של המעוררים, גם הם יפרסמו נוסח של חרטה, על אשר נתנו יד לפגום בדברי קדש ודעות טהורות האמורות בספר הנ"ל[23] ושאר חוברות שנתפרסמו ממני, אבל התנאי לא נתקיים, ומצדם לא נעשה שום דבר לקרב השלו', ואת ענין הפתקא שלי ניתן לפרסום, איני יודע אם כצורתו או באיזה נוסח תמציתי שמסופקני אם עמד טעמו בו.

זהו כל הענין, שאיננו שוה לטפל בו כלל, וכונת כתר"ה ודאי היא לטובה כיד אהבת האמת הטובה עליו, ולא יעלה על לבו שיהי' לי איזה חלישות דעת נגדו כי ידעתי טהרת רוחו העדין. והנני בזה חותם בברכה בצפית ישועה לרוממות קרן עם ד' על נחלת קדשו, וצמיחת פרי תהלה בכרם בית ישראל בהר ציון וירושלים.

כנה"ר[24] ונפש ידי"ע[25] דוש"ת[26] באה"ר

הק' אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. תרפ"ג - השנה תרפ"ג (1922/1923)
3. שלו' - שלום
4. לכ' - לכבוד
5. ידי"נ - ידיד נפשי
6. מו"ה - מורנו הרב
7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
9. באה"ר - באהבה רבה
10. כתר"ה - כבוד תורתו רום הדרתו
11. ח"ג - חלק ג'
12. ע"ז - על זה
13. ע"ד - על דבר
14. ההי"צ - הרב הצדיק
15. שי' - שיחיה
16. השלו' - השלום
17. ח"ו - חס ושלום
18. כ"א - כי אם
19. וע"ז - ועל זה
20. שיהי' - שיהיה
21. וג"ז - וגם זה
22. הי' - היה
23. הנ"ל - הנזכר לעיל
24. כנה"ר - כנפשו הרמה
25. ידי"ע - ידידו עוז
26. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת ארנד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ז' מרחשון תרפ"ה - ניו יורק **נמען:** הרב חיים הירשנזון, רב הובוקן

תודה על חידושיו למסכת הוריות. הרב קוק חולק על דבריו שאחרי החטא אין מצות תוכחה אלא לגדולי הדור: לפי הרמב"ם (הלכות דעות ו ז) עיקר התוכחה אחרי החטא, והיא לכל ישראל; וכך מתמרמר ה'יערות דבש'. הסוגיה בערכין טז ('תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה') נוגעת רק לאופן התוכחה.

עיקרי הדברים

- תודה על הספר.
- תוכחה - מצוה לכל ישראל.
- ערכין טז.

נוסח האגרת

ב"ה[1]. ז' מ"ח[2] פ"ה נו"י[3]

שלו'[4] וברכה לכ'[5] ידי"נ[6] הרב הגאון המובהק אוצר תורה ומדע ויראת ד' טהורה סוע"ה[7] מוהר"ר[8] חיים הירשענזאהן שליט"א[9],

האבד"ק[10] היבאקען ונונמון תי.והסביבה יצ"ו[11] אחדשה"ט[12] באה"ר[13], יקבל אדני הרב כתר"ה[14] שליט"א את תודתי על ספרו היקר חדושי הכת"ה[15] למס' הוריות. ואם טרידנא טובא בעמדי בעז"ה[16] בפרק הנסיעה לשוב לאה"ק[17] ברחמי שמים, מידי העיפותי עיני בו ראיתי אור גדול בכמה מקומות, ביחוד במסכתא זו העמומה לעוסקים בה מפני זרות הסגנון. תחזקנה ידיו ויגדיל תורה ויאדירה, ולחבת ד"ק[18] לא אמנע להעיר כמה שראיתי בדבריו סי'[19] מ"ב שכתב מר בפשיטות שאחרי החטא אין מצות תוכחה, כ"א[20] לגדולי הדור ולא לכ"א, לא כן למדו אותנו רבותינו, כד' הרמב"ם[21] ה' דעות פ"ו ה"ז[22], וכל המקורות השייכים לזה, כולם כאחד מורים דעיקר מצותה של תוכחה היא אחר החטא, והיא ככל מצוות התורה המסורה לכל ישראל. ובס' יערות דבש ראיתי זה זמן רב שמתמרמר על הטעות שטועים בע"ב, לומר שמצות תוכחה היא רק לגדולים ורבנים, ואין לו שום מקור לומר באופן אחר, זולת שהסוגיא דערכין ט"ז, תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה הי מינייהו עדיפא, משמע קצת כד' כ"ג[23], דאם היא ככל מצות התורה שחיובן על כל ישראל, איך יעלה על הדעת לפטור מצוה משום ענוה, אבל כבר עמנו לפרש סוגיא זו כל המעיינים הישרים, ומטו לה מדהתוס' שם, דנפ"מ[24] רק באיזה אופן תהי'[25] התוכחה ולא בבטול מצוה זו לגמרי משום אחד מישראל, והדברים צריכין תלמוד.

והנני בזה חותם בברכת אה"ר[26] כנה"ר[27] ונפש ידי"ע[28] דוש"ת[29] מלונ"ח[30].

אברהם יצחק הכהן קוק

1. ב"ה - ברוך השם
2. מ"ח - מרחשון

3. נו"י – נוא יורק (ניו יורק)
4. שלו' – שלום
5. לכ' – לכבוד
6. ידי"נ – ידיד נפשי
7. סוע"ה – סיני ועוקר הרים
8. מוהר"ר – מורנו הרב רבי
9. שליט"א – שיחיה לאורך ימים טובים אמן
10. האבד"ק – האב בית דין קהילת
11. יצ"ו – ישמרה צורה ויחייה
12. אחדשה"ט – אחרי דרישת שלומו הטוב
13. באה"ר – באהבה רבה
14. כתר"ה – כבוד תורתו רום הדרתו
15. הכת"ה – הכבוד תורתו הרמה
16. בעז"ה – בעזרת השם
17. לאה"ק – לארץ הקודש
18. ד"ק – דברי קדשו
19. סי' – סימן
20. כ"א – כי אם
21. הרמב"ם – רבי משה בן מימון
22. ה"ז – הרי זה
23. כ"ג – כבוד גאונו
24. דנפ"מ – דנפקא מינה
25. תהי' – תהיה
26. אה"ר – אהבה רבה
27. כנה"ר – כנפשו הרמה
28. ידי"ע – ידידו עוז
29. דוש"ת – דורש שלומו ותורתו
30. מלונ"ח – מצפה לנחמת ציון